

Erkölc és Jog – Erdő Péter nyitóelőadása (2019.10.02.)

Dr. Kintzly Péter: Tisztelt Hölgyeim és Uraim! A Konferencia első szekciójának témája az erkölcs és a jog kapcsolatának elméleti megalapozása. Tisztelettel felkérem dr. Erdő Péter bíboros urat és dr. Harmati Attila professzor urat előadásuk megtartására.

Erdő Péter: Tisztelt Elnök Úr, hölgyeim és uraim. Nagy öröm számomra, hogy ezelőtt a kvalifikált hallgatóság előtt szólhatok egy olyan kérdésről, ami számunkra teológusok és egyházbíborosok számára mindig is központi kérdésnek számított. Az első probléma, amit maga a konferencia címe is rejtve tartalmaz jog és erkölcs viszonya. Egyáltalán miért különböztetjük meg ezt a kettőt? Mikortól különböztetjük meg? Úgy tűnik, hogy az archaikus társadalmakban egyetlen szakrális szokásrend szabályozta a közösség életét, és annak külsőleg is belsőleg is igyekezett a társadalom érvényét szerezni. Na most ezen szisztémán változtatott az a folyamat, amit úgy szoktak említeni, hogy a jog racionalizálódása. Tehát, hogy kialakulnak a társadalomnak olyan szervei, amelyek először csak alkalmazzák, később esetleg szabályokba foglalva rögzítik is a jognak a kivánalmait. Azért mondom, hogy először csak alkalmazzák, mert úgy tűnik a jogtörténetből, hogy előbb létezett speciális bíraskodás, és utána a törvényhozói funkciónak a konkretizálódása. Na most jog és erkölcs tehát egyetlen szisztéma volt, amelynek különbsége az fokozatosan merül fel az ókor folyamán. Nézzük ezt, hogy a római jog világában a jognak az egyik szép definíciója, hogy *ars boni et aequi*, ugye a jognak a jónak és a méltányosnak a művészete. Na most ebben a művészetben már benne van valamiféle társadalmi technikáról is szó van, nem pusztán egy érzékről, vagy nem pusztán egy olyan tapasztalatról, amely a természetfölötti erőkkel való személyes érintkezésből származik. Ugye annak idején Mózes bemegy a szent sátorba és aztán kihozza az eredményt, hogy kinek van igaza eldönti az ügyet. Nem, itt szabályokról is szó van, ezeknek lehet egy módszere, amit rögzíteni lehet. Na most a folyamatnak eljutunk egy olyan pontjára, ahol már világosan megkülönböztethető egymástól legalább három olyan normatív szisztéma, amely a társadalmi viselkedést szabályozza, a jog az erkölcs és az illem, vagyis a konvenció. Gyönyörűen megmutatkozik ez egyébként Konfuciusnak egy mondásában, amelyik szerint uralkodjék az emberek között szeretet. Ha szeretet nincs, legalább igazságosság, ha igazságosság nincs legalább udvariasság. Tehát itt a három szint, legfőleg az erkölcs, utána a jog, végül az illem. Természetesen ezt a nyugati kultúrkörben kissé másképpen határozták

meg, de a három szint itt is megjelent. Nagyon érdekes ennek kapcsán, hogy hogyan jelenik meg mindez a bibliában. Természetesen az ószövetség előírása jelentik a kezdeti keresztény közösség számára is a törvényt. A törvény kötelező az első keresztények számára is, azon kívülről generációkon keresztül, hogy mely előírásait kell nekik ezután is megtartani és melyeket nem. Hol lehet itt megtalálni azt a mértéket, ami mondjuk Krisztus tanításának legjobban megfelel. Ugye Jézusról feljegyezték, hogy azt is tanította, hogy egy i betű vagy egy vesszőcske sem marad el a törvényből. Na most ezeknek a nyomán azért néhány generáció alatt megszilárdul az a szemlélet, hogy a lefőbb erkölcsi parancs, amit úgy is hívnak, hogy természetes és elsődleges törvény, és leginkább a tízparancsolatban foglalható össze, az mindenképpen kötelező. Jó is lenne ez, de mi van a pogányokkal? Ugye Szent Pál a rómaiakhoz írt levelében elmondja, hogy nekünk zsidóknak természetesen adatott a törvény, de mivel annak annyi előírása van azt folyton megszegettük, bűnösök vagyunk, hogy lehet ebből megtisztulni és mi ezután az életünk színvonaláé? De mi van a pogányokkal? Azt mondja, szívükbe írva hordozzák Isten törvényét, nyilván nem a részleteket, hanem a legfontosabb, legalapvetőbb dolgokat, mondjuk a tízparancsot, ezért ők sem mentesek a bűntől, ha azt áthágnak. Tehát fölteszem egy természetes erkölcsi törvényt vagy isteni törvényt, amely minden embernek a szívében valamilyen szinten ott él, mindenki által valamilyen módon megismerhető. Na most erre a gondolatra újra és újra visszatérnek aztán a keresztény szerzők, egészen az úgynevezett második skolasztika koráig. Tehát az 1600-as évek elején Francisco Suárez még azt írja le, hogy létezik isteni és emberi törvény. Kifejezetten nem jog és erkölcs közt tesz különbséget, hanem mindig törvényről beszél. Azt mondja, hogy az isteni törvény az lehet természetes vagy lehet tételes. Amennyiben tételes akkor azt a kinyilatkoztatás forrásaira vezeti vissza. De a természetes isteni törvény szerinte is valamilyen szinten minden ember által megismerhető. Tehát ez a lényeg posztulál egy olyan érzéket az emberben, amely a Teremtő Isten kívánalmaira hangolódik és ezért olyan viselkedési szabályokat ismert el, amelyek minden időben minden helyen lehetségesek, illetve kötelezőek. Na most ennek a fajta erkölcsnek azonban a tartalma az többféleképpen nyerhetett megfogalmazást. Megint a zsidó hagyomány nyomán maga Jézus is legalább kétféle alapvető módon fejezi ki az erkölcsi tanítását. Ha tetszik a halálka és haggada nyelvén. Tehát egyrészt beszél, mint törvényhozó, én pedig mondom nektek stb., másrészt elmond egy történetet. Mondjunk a tékozló fiú vagy az irgalmas szamaritánus történetét, és azt mondja a végén, menj és te is cselekedjél hasonlóképpen. Tehát nem vonatkoztatja el belőle az elvet, a

normát, hanem példát állít. Ez egyébként a mai ember számára megint rendkívül aktuális, mert sokunknak nehezebb esik a fogalmi gondolkodás, az elvonatkoztatás, viszont egy jelenetet egy képen sokkal inkább közel érzünk magunkhoz. Tehát ezért is fontos, hogy mindenfajta módon az emberi kommunikációnak minden útján közvetíteni kell és lehet az eszményt, amit mondjuk az erkölcsi törvényen mi értünk. Miben különbözik egymástól ez a három klasszikusan elválasztott normatív rendszer. Tehát nyilván a jogról azt szoktuk mondani, hogy a külsőség, az interszubsztívitás és a végső soron fizikai kikényszeríthetőség jellemzi. Ezzel szemben az erkölcsről azt mondjuk, hogy belső jellegű, tehát olyasmire is vonatkozik, amit a társadalmi nyilvánosság egyáltalán nem tapasztal, hogy nem feltétlenül interszubsztív, mert az önmagunkhoz való viszonyt, vagy esetleg az Istenhez való személyes viszonyunkat is érinti, vagy csak azt érinti és, hogy a szankciója az mondjuk az erkölcsi elítélés, illetőleg a saját lelkiismeretünknek a furdalása, a vád amit belülről érzünk, hogy ha ezt megszegtek. Az illemlről most nem beszélek, mert a későbbiekben az nem lesz központi kérdése. Na most ennek alapján alakult ki természetesen a régi kérdésfeltevéseknek a sora. A régin értem a XIX. és XX. századot. Ugye ekkortól kezdve merül fel az, hogy mennyire zárt rendszer a jog. Tehát, hogy valóban lehet-e úgy működtetni, hogy tisztán pozitívista elvek alapján egyik jogszabály függ a másiktól, az egész alkotson logikai rendszert és végül is utaljon minden az alkotmányra. Tehát kvázi az erkölcsnek vagy a jog alapelveinek a foglalatata legyen az alkotmány. Igen ám csak az alkotmányt is emberik szövegezik meg és fogadják el, tehát valamiképpen ugyan olyan jogszabály, mint a többi, legfeljebb minősített többséget, megfelelő testületeket kívánnak hozzá. Na most ebben az esetben az erkölcsi alapnak a visszacsatolása számtalan viszonylatban volt kérdés. Volt kérdés a bíraskodásban, ismerjük például a szabadjogi iskolát, bonmajon a bonzsű, a jó bíró, aki a jogszabályok után hallgat az erkölcsi érzékére, főleg szociális kérdésekben, de ugyan így előfordult az is, hogy mereven elzárkóztak minden külső szemponttól, úgy.....és a tiszta jogtól azt mondja, hogy belül kell maradnia a saját logikai rendszerén. Na most volt még egy probléma, szintén a XIX., XX. századba jelentkezett, részben oka is volt a jog elzárkózásának, ez pedig a világnézeti pluralizmus. Tehát ha nincs arról konszenzus, hogy mi az erkölcsnek a tartalma, akkor persze a jognak, aminek mindenki számára érvényesnek kell lenni, hát nehéz rá utalni. Na most, de még ha a tartalma meg is volna hogyan ismerhető az meg? Na innentől kezdve az újkori filozófia nagy kérdése Kantól kezdve, hogy hogyan ismerhető meg. Meg van-e a természetjogba vetett bizalom, jognak nevezhető-e a természetjog, mi az ami a valóság

struktúrái alapján általában megismerhető és az emberi cselekvésre nézve valamiféle normatív következménnyel jár. És ebben bizony nem sikerült konszenzusra jutni a mai napig se. Na most ebből viszont az következik, hogy lassanként a jognak a működőképessége került veszélybe. Hogyan? Hát, ha mindig önmagára utal, akkor kellenek újabb és újabb jogszabályok, amelyek védik azt a jogintézményt, azt az előírást, amit fontosnak tartunk. Ezeket akkor meg kell ismerni, az élet pedig közben egyre bonyolultabbra vált, természetes és társadalomtudományok fejlődésében, tehát azok az életviszonyok, amelyeket szabályozni kell olyan bonyolulttá váltak, amelyek erkölcs számára is mindig nagy kérdéseket jelent, hát még a jog számára amelyiknek, hogy úgy mondjam külső fórumon hatékonyan kell lennie, mert az a jó jog, amelyik hatékony. Na most, hogy lehet ezt a kérdést megoldani. Nyilván az alkotmányra való hivatkozás, csak egy lépéssel viszi tovább a logikai láncot, de szilárd alapot nem jelent. Ez különösen ma látjuk, amikor a többedik generációs alapvető jogokkal találkozunk. Ezzel is sokat foglalkoztunk, még Ferenc pápa is kitért rá Strasbourgban az Európai Tanács előtt mondott beszédében, hogy nem találhatunk ki önkényesen alapvető jogokat, mert akkor azzal az egésznek a tekintélye rendül meg, mert mások nem értenek egyet, azt mondják ebbe a testületbe emellett többség volt, mi nem így gondoljuk, akkor mi lesz a közös hivatkozási alap. Na most éppen ezért az alapvetőnek mondott jogok, meg azok a jogok, amelyekre mi azt mondjuk, hogy átvitt értelemben természetjogok az két különböző kategória. De reményünk van arra, és az hiszem ez egy végső kicsengés is lehet, csak még előtte még egy problémát megemlítek, tehát reményünk van arra, hogy az ember a létező világ struktúráiból fölismer annyit, objektív módon használhatóan, hogy ebből képes megfelelő eljárásokkal olyan alapvető jogokat megfogalmazni, amelyek a realitásban is megállják a helyüket. Tehát nem csak egy puszta számszerűtől függ, nem csak a vélemények többsége áll mögöttük, hanem a valóság. Na most miért sürgetően fontos ez? Hát azért, mert közben és innentől már a XX. század vége, XXI. század eleje a probléma, világszerte látszik az a tendencia, amelyik úgy gondolja, hogy a társadalmi viselkedést lehet szabályozni jog és erkölcs nélkül. Tehát már nem az a kérdés, hogy a jogot mivel alapozzuk meg, hanem a jog és az erkölcs helyett valami más módszerrel hogyan szabályozzuk az emberiség viselkedését. És van módszer ugye? Ott van a tömegtájékoztatásnak a hihetetlen hatalma, bele értve most már az úgynevezet közösségi médiát is, de még a biológiai, még a kémiai, még a pusztán gazdasági manipulációnak is olyan széles eszköztára jelenik meg globálisan, hogy ez fölveti annak a konkrét törekvését, hogy nem kell itt most már államról és jogról beszélni, hanem lássunk

hozzá és ahogyan mi gondoljuk szabályozzuk. Na most ennek több súlyos nehézsége van, hát az egyik mindjárt, ami a szemünkbe ötlük, hogy ki szabályozza vagy ki dönti el annak a tartalmát? Hogy milyen irányba szabályozzuk az emberek cselekvését? A másik. Akik szabályozzák honnan merítenek ehhez legitimitációt, ki bízta meg őket, tehát a demokrácia alapkérdése. A harmadik, hogy akiket szabályoznak. Ugye az erkölcs az mindenképpen a lelkiismeret közvetítésével is hat. A jog legalább a külső fenyegetés erejével hat, mondván ez és ez a szabály, ha áthágod ez és ez lesz a következménye. Ez tehát egy döntésre szólítja fel az alanyt, áthágom, vállalom a rizikót. Vagy megtartom legalább azért, hogy ne ilyen következményekkel keljen számolnom. Ehhez képest ezek a manipulatív technikák megkerülik az ember szabad döntését. Tehát a mi meggyőződésünk szerint ezek kevésbé felelnek meg az ember méltóságának. Az ember méltóságát bibliai alapon az Isteni képviselőben látjuk, alapvetően a tudatos és szabad cselekvés lehetőségével. Na most itt a szabadság, de talán még a tudati működések is, tehát meg van kerülve. Ismerős mindenki előtt, hogy nézi a tévét és akkor másnap a zöldborsóport veszi le a polcra az önkiszolgáló üzletben, mert azt annyiszor látta, nem gondolja meg, hogy ez most tényleg jobb-e. Úgyhogy ezt a fajta emberi viselkedést ki lehet használni csak ha minden erre épül, akkor ezzel az emberi méltóság könnyen sérülhet. Én tehát azt gondolom, hogy van alapja az objektív valóságon nyugvó erkölcsnek, hogy van képessége az embernek, hogy ennek a leglényegesebb imperatívuszait felismerje. A nehézség onnan adódik, hogy az életviszonyok bonyolultak és arra a konkrét helyzetre kell megtalálni persze ennek az alkalmazását, de ha ez így van, ha működik az embernek ez a képessége, akkor erre már lehet jogszabályokat is építeni. Én abban bízom, hogy nem fogja ezt az emberiség elfelejteni, nem mond le arról a szabadságnak és tudatosságnak arról a fokáról, amelyre az eddigi évezredek során eljutott, és talán nincs is ebben a törekvésében egyedül, hiszen hitünk szerint maga a teremtő az, aki kíséri az emberiség útját. Köszönöm szépen a figyelmet!